

Na samom kraju knjige nalaze se tri zemljovida, od kojih prvi prikazuje granice “povijesne Mađarske”, odnosno Ugarske, drugi granice Mađarske predviđene određenim neostvarenim planovima iz 1920., a treći teritorije koji su priključeni Mađarskoj krajem 1930-ih i početkom 1940-ih. Slijedi kazalo osobnih imena i zemljopisnih pojmova te kratak životopis autora knjige.

Ova knjiga detaljno prikazuje i analizira diplomatske odnose Mađarske i Kraljevine SHS u prvih desetak godina nakon Prvoga svjetskog rata, pri čemu te odnose sagledava u širem kontekstu odnosa među važnim europskim državama te je u tom smislu važna i za sve hrvatske povjesničare koji se bave tim razdobljem i tom problematikom.

NIKICA BARIĆ

Pieter M. Judson, *The Habsburg Empire. A New History* (Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press, 2016), 567 str.

Pieter M. Judson nizozemski je povjesničar, pisac i profesor povijesti (voditelj Odjela za povijest) na Europskom sveučilišnom institutu u Firenci (Italija). Diplomirao je povijest i njemački jezik na Swarthmore Collegeu 1978., a doktorirao na Sveučilištu Columbia 1982. (oboje u Sjedinjenim Američkim Državama). Dobitnik je brojnih nagrada, a područja njegova znanstvenoga istraživanja su Srednja, Istočna i Jugoistočna Europa u XIX. i XX. stoljeću, komparativna carstva, europski nacionalizmi, pogranična područja, fašizam te povijest seksualnosti i rodova (spolova). Osim materinje nizozemskog, govori nekoliko stranih jezika (češki, njemački, engleski, talijanski, slovenski, francuski), pa je zanimljivo pregledati njegov opus korištenja izvornom arhivskom građom na tim jezicima.

Habsburško Carstvo. Nova povijest njegova je šesta knjiga, objavljena 2016. godine. Napisana je kao sinteza povijesti habsburških zemalja od doba Marije Terezije do 1925. (dakle i nakon raspada Monarhije i stvaranja novih država 1918.), s epilogom koji analizira habsburško nasljeđe na spomenutom prostoru. Podnaslov *Nova povijest* naglašava drukčiji pristup od dosadašnje historiografije s anglosaskoga govornog područja, temeljene na tezi “anakronističkoga carstva osuđenog na propast” (uglavnom u odnosu na pretposljednje razdoblje od 1880. do 1914. godine). Knjiga se sastoji od uvoda, osam poglavlja, pogovora, bilježaka, zahvala te kazala pojmova.

U uvodu (str. 1 – 15) autor objašnjava osnovne motive i teze knjige: nudi pregled povijesnoga razvitka zajedničkih institucija carstva koje su oblikovale svakodnevni (imperijalni i lokalni) život i alternativnu osnovu prilikom takve analize za buduće istraživanje. Konkretno, na primjeru habsburškoga koncepta nacije, izgradnje središnjih i lokalnih institucija vlasti, parlamentarizma, etniciteta i kulturnoga identiteta. Pozornost se uvelike obraća i na ekonomske aspekte izgradnje države i planski pristup vladajuće dinastije u njezinu formiranju .

Prvo poglavlje (“Slučajno carstvo”, str. 16 – 50) opisuje nastanak habsburške države u klasičnom smislu: institucionalnu, političku, vojnu, ekonomsku, društvenu i kulturnu

izgradnju novovjekovne države u duhu “prosvijećenoga apsolutizma”. Počinje kratkim pregledom obiteljske povijesti Habsburgovaca do državotvornoga djelovanja Marije Terezije u razdoblju njezine vladavine. Zanimljivo, autor ističe mnoge njezine inovacije (uvođenje kućnih brojeva, popis stanovništva i opismenjavanje najnižih slojeva pučanstva) u tada teritorijalno i civilizacijski dezintegriranim dijelovima Monarhije. Zaključuje da je carica Marija Terezija “ostavila mnogo integriraniju cjelinu svojem sinu i nasljedniku Josipu II.” nego što su to, primjerice, bile ostale države srednje i zapadne Europe (Francuska, Velika Britanija i Pruska).

U drugom poglavlju (“Sluge i državljani, carstvo i domovina”, str. 51 – 102) opisuje se nastavak državotvornoga procesa Josipa II., kratkotrajna vladavina njegova mlađega brata Leopolda II. te vladavina Franje I., koji je transformirao habsburške posjede u prvo austrijsko carstvo. Naglašavajući kontinuitet i diskontinuitet trojice vladara, odnos lokalnoga i središnjega, pitanja jezika, participacije i integracije manjina u habsburški koncept “državljanstva” (inoviranje toga instituta mnogo prije nego što su ga primijenili francuski revolucionarni ili njemački i britanski konzervativni državnici), Judson znatno odstupa od klišeiziranih predrasuda o “zaostalosti europskoga istoka u odnosu na zapad”.

Razdoblje Metternichova upravljanja Austrijom od 1815. do revolucija 1848. tema je trećega poglavlja (“Carstvo proturječnosti, 1815. – 1848.”, str. 103 – 154). Iskrivljena slika “ekonomske zaostalosti” Austrije, uglavnom nastojanja liberalnih, populističkih i postrevolucionarnih povjesničara da “napišu svoju povijest”, ujedno se poklapa s razdobljem koje je u umjetnosti i kulturi naznačeno kao bidermajer. Toj slici autor suprotstavlja mnoge argumente (prva željeznička linija na europskom kontinentu – pruga koja spaja Budějovice i Linz; proporcionalno velika ulaganja u Dalmaciju – pokrajinu koju je Austrija stekla na Bečkom kongresu 1815.; razvoj pomorskoga prometa i transporta kao i pomorske infrastrukture; razvoj industrije u Češkoj; agrarna reforma u Ugarskoj) kojima pokazuje kako je vladajuća dinastija Habsburg nastojala poboljšati standard i životne uvjete svojih državljana u razdoblju brzoga porasta pučanstva i rasta gradova.

“Čije carstvo? Revolucije 1848. – 1849.” naslov je četvrtoga poglavlja. Strukturnom analizom autor raspravlja o prirodi revolucija koje su zahvatile Habsburško Carstvo. Smatra da je problem “dijeljenje moći”, u smislu da liberalni građanski krugovi jednostavno nisu bili dovoljno inkluzivni (seljaci, radnici, činovnici, obrtnici nisu bili uključeni u projekt) u provedbi svojih koncepcija, što je i glavni razlog njihova neuspjeha. Detaljnom raščlambom različitih “pogleda na revoluciju” različitih spomenutih skupina autor kronološkim prikazom političkih zbivanja naglašava raskorak u institucionalnom (travanjski mađarski zakoni iz 1848.) i zbiljskom tijeku revolucije. Obrađuje se i pitanje koncepta nacije, jezika, teritorijalnosti i identiteta (kaže da je poljoprivrednicima u Galiciji, dalmatinskim težacima ili drvosječama u Bukovini malo značio pojam “1848. godina”).

Peto poglavlje donosi autorovu argumentaciju u prilog tendencijama koje su obilježile razvoj te unutrašnju i vanjsku politiku Carstva od revolucija do sklapanja nagodbe 1867. (“Moderno sredinom stoljeća. Pojava liberalnoga carstva”, str. 218 – 268). Induktivno-empirijskom metodom i kronološkim pristupom upozorava na paradoksalan rascjep između impresivnih postignuća na domaćem planu i konstantne erozije monarhijskoga položaja na međunarodnom. Implicitno naglašava da “geneza budućih prijepora” obilježava ovo razdoblje i daje okvir za sva buduća.

“Kulturni ratovi i ratovi za kulturu” (str. 269 – 332) naslov je šestoga poglavlja. Ono obrađuje nacionalno pitanje sedamdesetih godina XIX. stoljeća naroda Monarhije koji nisu imali deklaratorno konstitutivan status kao austrijski Nijemci i Mađari, u jezičnom i etničkom smislu. “Kultura” i pojam kulture postao je instrument upravo tih raznovrsnih nacionalnih skupina u ostvarivanju vlastitih interesa. Odnosi lokalnih (krunskih zemalja) parlamenata i središnje carske vlade u austrijskom te parlamenta i vlade u Budimpešti, u ugarskom dijelu Monarhije analiziraju se ne samo vertikalno nego i horizontalno, unutar samih nacionalnih skupina, gdje se pokušava steći što veći utjecaj na monarhijskoj razini.

Sedmo poglavlje (“Svakodnevno carstvo, naše carstvo, 1880. – 1914.”, str. 333 – 384) opisuje razdoblje intenzivnoga provođenja reformi, izgradnje infrastrukture i lokalne uprave i samouprave. Na političkom planu očituje se sve veći populizam, borba lokalnih vlasti za maksimalnu kontrolu svojih ovlasti i proširenje biračkoga prava. Na kulturnom i civilizacijskom planu, velika arhitektonska postignuća i razvitak prometne mreže učinili su, prema riječima austrijskoga pisca Josepha Rotha, “da čak i kraljici, polja, nacije, rase, kolibe i kavane najrazličitijih vrsta podvrgnuti su savršeno prirodnoj vlasti moćne sile koja ima sposobnost približiti ono što je daleko, udomaćiti ono što je strano i ujediniti ono što se čini da strši. Govorim o pogrešno shvaćenoj moći stare monarhije koja je djelovala na taj način da sam bio isto tako kod kuće u Zlotogradu kao i u Sipolju ili Beču”.

Završnim poglavljem (“Rat i radikalna izgradnja države, 1914. – 1925.”, str. 385 – 441) opisuje se kraj Habsburškoga Carstva. Tematskim prikazom događaja koji su u trenutku evidentnoga ratnog poraza ubrzali sam proces raspada zajedničke države autor zaključuje da je “točan trenutak prestanka [postojanja] carstva” teško odrediti.

Pogovor (“Nova carstva”, str. 442 – 452) iz današnje perspektive analizira poistovjećivanje pojma nacionalizam i demokracije. U izgradnji država sljednica Habsburškoga Carstva na srednjoeuropskom i istočnoeuropskom prostoru autor zaključuje da su upravo te države postale “carstva u malom”. Njihovi su vođe nesvjesno i u pomanjkanju državničkoga iskustva preuzeli mnoge političke koncepte države protiv koje su se toliko borili u ostvarivanju svojih nacionalnih aspiracija.

Knjiga završava bilješkama (str. 455 – 543), zahvalama (str. 545 – 548) i kazalom pojmova (549 – 567).

Kako i sam autor kaže u zahvalama, ova knjiga nudi nove poglede na problematiku vezanu uz izgradnju države, Habsburškoga carstva, u odnosu na dosadašnju argumentaciju prethodnih radova vezanih uz istu tematiku. Ujedno predstavlja i sintezu dubokoga razmišljanja o tematici Habsburškoga Carstva. Iako impresivne bibliografije, nije korištena literatura na hrvatskom jeziku (primjerice Josip Šarinić, *Nagodbena Hrvatska* /Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske, 1972/, 308 str.) niti navedena arhivska građa na hrvatskom jeziku. Autor je istaknuo da je čitao hrvatske autore koji su se koristili arhivskim materijalom na našem jeziku, premda nije rekao koje. Međutim, sveukupno gledajući, uvjetno rečeno “revizionističkim pristupom” i komparativnom metodom kvantitativnoga istraživanja, knjiga je dobar poticaj hrvatskim povjesničarima za dopunjavanje saznanja o literaturi i izvorima ovoga povijesnog razdoblja i moguća osnova historiografskoga odgovora na izrečenu argumentaciju.

FILIP KATANIĆ